

УДК 378.126

Підбуцька Ніна Вікторівна, старший викладач каф. педагогіки і психології управління соціальними системами Національного технічного університету «Харківський політехнічний університет». Коло інтересів: психолого-педагогічна підготовка у технічних вищих навчальних закладах.

ПРОБЛЕМИ ПЕДАГОГІЧНОГО СПІЛКУВАННЯ МОЛОДОГО ВИКЛАДАЧА ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

У статті визначається важлива роль професійного педагогічного спілкування у процесі здійснення педагогічної діяльності технічного вищого навчального закладу. Автором проведено дослідження з метою виявлення позиції молодих викладачів щодо рис професійного педагога та проблем, з якими вони стикаються.

In the article the role of professional pedagogical intercourse in the process of realization of pedagogical activity in technical higher educational establishment is examined. By an author the research with the target of exposure of position of young teachers in relation to the lines of professional teacher and problems which they clash with is conducted.

Постановка проблеми. Бурхливий розвиток України у ХХІ столітті зумовлений різноманітними причинами, зокрема необхідністю відповідати сучасним світовим соціально-економічним, духовним та ін. тенденціям. Глибокі соціальні та економічні зрушення, що нині відбуваються, спонукають до реформування системи освіти, яка має сприяти утвердженню людини як найвищої соціальної цінності. На етапі входження України у світовий освітній процес проблема професійної культури, цінностей виступає структурованою основою акмеологічної спрямованості професійної діяльності викладача вищого навчального закладу (ВНЗ). Професіонал у галузі освіти повинен «усвідомлювати місце і роль освітніх процесів, систем у світовому культурному просторі, в його історичних закономірностях і етнографічних формах, поєднувати глибокі фундаментальні теоретичні знання й практичну підготовку» [3, с. 1]. Професійна культура педагога, до структурних елементів якої відносяться комунікативні уміння та навички є важливою складовою його професіоналізму. Саме ефективне спілкування є невід’ємною частиною розвитку як окремої особистості, так і всього суспільства.

Зрозуміло, що комунікативними вміннями мають бути наділені всі суб’єкти педагогічного процесу, але, на жаль, не всі викладачі проходять психолого-педагогічну підготовку, тому на практиці під час педагогічного спілкування багато з них стикаються з різними проблемами, які не завжди вміють розв’язати.

Аналіз останніх досліджень та публікацій свідчить, що спілкування як соціально-психологічну проблему міжособистісної взаємодії вивчали у своїх працях Г. Андреева, О. Бодальов, Б. Паригін, О. Леонтьєв. Педагогічну проблему спілкування розглядали І. Зязюн, В. Кан-Калик, А. Мудрик, С. Сисоєва, І. Риданова та ін.

Представники соціально-психологічного напрямку розглядають спілкування в системі міжособистісних і суспільних відносин, акцентують увагу на тому, що цю категорію не можливо порівнювати з такою дефініцією, як «комунікація» та вказують: «спілкування є реалізацією всієї системи стосунків людей» [1, с. 50].

Мета статті – визначення сутності феномену педагогічного спілкування, розкриття уявлення молодих викладачів про особистісні та професійні якості, що сприятимуть викладацькій діяльності,

а також проблеми, з якими стикаються педагоги на початку освоєння професії.

Виклад основного матеріалу. Спочатку визначимося з поняттями спілкування та педагогічне спілкування. Психологічний словник дає наступне визначення цієї категорії: «спілкування – це один з універсальних способів вияву групової форми буття людей» [4, с. 178].

Академік С.У. Гончаренко у педагогічному словнику вказує, що спілкування – це складна взаємодія людей, в якій здійснюється обмін думками, почуттями, переживаннями, способами поведінки, звичками, а також задовольняються потреби особистості в підтримці, солідарності, співчутті, дружбі, належності тощо [2, с. 317].

Таким чином зазначимо, що спілкування – це одна з форм діяльності людини у вигляді психологічного контакту, що надає можливості здійснювати інформаційний обмін, взаємовплив, взаєморозуміння між людьми. Цей контакт забезпечує в процесі спілкування виявлення емпатійних здібностей, взаємний обмін почуттями, емоціями тощо.

Що стосується педагогічного спілкування, то воно безумовно має свої специфічні особливості:

- здійснення навчальної та виховної функції;
- передавання суспільного та професійного досвіду;
- реалізація потенційних здібностей вихованця;
- формування індивідуальності учнів, розвиток у них суспільнозначимих норм і цінностей тощо.

Наведемо визначення професійного педагогічного спілкування за І.А. Зязюном, що на нашу думку, є найбільш вдалим: «це комунікативна взаємодія педагога з учнями, батьками, колегами, спрямована на встановлення сприятливого психологічного клімату, психологічну оптимізацію діяльності і стосунків» [5, с. 91]. У той же час, зазначає вчений, існує й непрофесійне педагогічне спілкування, яке призводить до деструктивних наслідків, таких як зниження мотивації та зацікавленості до учіння,

негативне ставлення до самостійної пізнавальної діяльності студентом і т.ін.

Для реалізації мети, що була поставлена у цій статті, нами було проведено дослідження з відповідно розробленою методикою молодих викладачів різних технічних вищих навчальних закладів Харківського регіону (Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», Харківський національний технічний університет сільського господарства ім. П. Василенка, Українська державна Академія залізничного транспорту) у кількості 52 особи. До цієї категорії віднесені ті викладачі, які мають педагогічний стаж менше 1 року, навчаються в аспірантурі та не мають наукових ступенів.

Аналіз науково-педагогічної літератури свідчить, що поняття «методика» – це конкретні принципи, форми та засоби використання методів, за допомогою яких здійснюється більш глибоке пізнання різноманітних педагогічних проблем та їх розв'язання.

Головною метою розробленої методики було, по-перше, виявлення думок педагогів-початківців щодо вимог до особистості професіонала-освітянина, по-друге, визначення типових складних ситуацій з подальшим наданням рекомендацій стосовно їх розв'язання. Методи, що були використані – це бесіда, опитування й анкетування.

Організація дослідження передбачала зустрічі з викладачами, на яких пропонувалося на пустому аркуші написати якості, які потрібні ефективному педагогу, потім ці анкети оброблялися. Наступним кроком було роздавання бланків з цими характеристиками, які потрібно було ранжувати за ступенем важливості у професійній діяльності та провести самооцінювання.

Завдяки анкетуванню було виконано завдання щодо виявлення тих якостей і рис особистості викладача, що сприятимуть ефективному здійсненню мети педагогічної діяльності – всебічний та гармонійний розвиток особистості студента (табл. 1).

Таблиця 1

Риси й якості молодого педагога вищої школи

№	Якості педагога	Рівень розвитку визначених якостей (у %)		
		Високий	Середній	Низький
1	Загальна ерудованість	44,2	30,8	25
2	Знання з дисципліни, що викладається	78,8	11,5	9,7
3	Охайний вигляд	61,6	26,9	11,5
4	Почуття гумору	15,4	34,6	50
5	Витримка	50	34,6	15,4
6	Об'єктивність	21,1	53,9	25
7	Вимогливість	44,2	44,3	11,5
8	Уміння зацікавити	11,5	44,3	44,2
9	Комунікативність	40,4	46,1	13,5
10	Сумлінність	63,5	17,3	19,2
11	Відповідальність	17,3	61,6	21,1
12	Високий рівень інтелекту	25	59,6	15,4
13	Авторитетність	21,2	51,9	26,9
14	Лідерські якості	25	61,6	13,4
15	Уважність	34,6	44,3	21,1
16	Ввічливість	34,6	44,3	21,1
17	Впевненість	40,4	46,1	13,5
18	Добррозичливість	51,9	26,9	21,2
19	Порядність	63,5	25	11,5
20	Врівноваженість	50	34,6	15,4

Аналізуючи матеріали таблиці 1 зазначимо, що найбільшу кількість виборів одержали такі якості, як загальна ерудованість, знання з дисципліни, що викладається, охайний вигляд, почуття гумору та витримка. У процесі бесіди на питання, чому саме ці риси зайняли перші місця, більшість викладачів відповіли, що вони сприятимуть відчуттю впевненості у собі під час викладання. Але ми бачимо, що, на жаль, комунікативність, ввічливість, доброзичливість, порядність та ін. опинилися на останніх місцях. Вважаємо, що це пов'язано з відсутністю відповідної психолого-педагогічної підготовки молодих кадрів і розуміння необхідності приділення особливої уваги до побудови толерант-

ного та сприятливого педагогічного середовища, у тому числі позитивного соціально-психологічного клімату у студентській групі.

З метою визначення сформованості визначених якостей викладачам запропоновувалося кожну з якостей (перелічених у табл. 1) оцінити за 20-бальною шкалою. Рівень сформованості якостей визначався середньою сумою балів, набраних при самооцінюванні й оцінюванні студентами з групи, де цей педагог є куратором, що застосовувалося для об'єктивності результатів. Високий рівень сформованості якостей визначався оцінкою від 17 до 20 балів, середній – від 12 до 18 балів, низький відповідав сумі менше 11 балів (результати у табл. 2).

Таблиця 2

Рівень сформованості якостей молодого педагога вищої школи (за результатами самооцінювання та оцінювання студентами)

№	Якості педагога	Кількість набраних балів (проранжовано за убиванням балів)
1	Охайний вигляд	18,2
2	Порядність	17,8
3	Сумлінність	17
4	Знання з дисципліни, що викладається	16,5
5	Витримка	16,3
6	Уважність	16,1
7	Врівноваженість	16,1
8	Доброзичливість	15,4
9	Загальна ерудованість	14,9
10	Вимогливість	14,8
11	Впевненість	14,2
12	Комунікативність	13,9
13	Ввічливість	13,8
14	Уміння зацікавити	11
15	Почуття гумору	10,8
16	Лідерські якості	10,8
17	Авторитетність	10,6
18	Об'єктивність	9,8
19	Відповідальність	9,6
20	Високий рівень інтелекту	9,4

Наступним кроком було вивчення проблем, з якими молодий викладач стикається у процесі педагогічного спілкування. Кожен на аркуші для відповіді визначався з тими ситуаціями, які вважав найбільш складними. Зазначимо, що на думку 30 % педагогів, вони не мають жодних проблем у спілкуванні зі студентами. Загальний аналіз складних педагогічних ситуацій дозволив нам сказати про те, що у більшості вони пов'язані з різноманітними страхами молодого викладача, які було зафіксовано наступним чином:

- страх аудиторії;
- страх не знайти відповідь на питання студента;
- страх не встановити конструктивне спілкування або перейти до неформальних відносин;
- страх виникнення конфліктної ситуації або не вміння її розв'язати.

З молодими викладачами було проведено бесіду по кожному з перелічених страхів, метою якої було виявлення їх причин. Щодо страху аудиторії більшість педагогів висловилося, що він стосується особливо великих аудиторій і пов'язаний з

думками про те, як буде виглядати зі сторони, що про нього будуть думати студенти тощо.

Також більшість боїться, що на занятті можуть задати питання, на яке неможливо буде надати відповідь. Причина цьому зрозуміла, тому у цьому випадку нами було надано пораду, що в такій ситуації необхідно сказати студенту, що відповідь на питання він одержить на наступному занятті.

Особливе місце займає страх виникнення конфліктної ситуації або не вміння її розв'язати. Це пов'язано з тим, що більшість людей, у тому числі і молодих педагогів, сприймає конфлікт лише як деструктивне явище.

Однак зазначимо, що за останні роки погляд на конфлікт еволюціонував до характерного для сучасної науки прийняття конфлікту як невід'ємного елементу соціального життя, що виконує позитивні функції. Інтерес до конфліктів зростає до проблеми їх регулювання та конструктивного розв'язання, оскільки психологічна ціна у конфліктів надто висока: розмаїття негативних емоцій, стресів, переживань, розчарувань, втрат, провини тощо. За умов конфлікту змінюється система відносин

та цінностей, по-іншому сприймається реальність. Тому доречно навести цитату Є.Є. Тонкова: «Педагогічною наукою повинно бути визнано та обґрунтовано місце конфлікту як повсякденного та природного явища освітнього процесу, його невід'ємної складової частини. Безконфліктного навчально-виховного процесу не існує, тому що він за своєю суттю є безперервним процесом виникнення та вирішення різного роду суперечностей особистостей і груп. Тому безсумнівне не лише неусунення конфліктності в системі освіти, але й конструктивна, позитивна місія конфліктів у педагогічному процесі за умов науково обґрунтованого підходу до них» [7, с. 48].

На жаль, ніхто з опитаних не виокремив таку важливу якість особистості, як толерантність, яка в етичному словнику визначається як моральна якість, що характеризує відношення до інтересів, поглядів, звичок та поведінки інших людей, виражається у намаганні добитися взаємопорозуміння та узгодження різних інтересів і поглядів без використання тиску, а тільки шляхом пояснень [6, с. 347]. Вважаємо, що саме ця якість та уміння побудувати толерантні педагогічні відносини між людьми сприяють формуванню здібностей кожного

з учасників педагогічного процесу сприймати іншого (його позицію, думку, ідею і т.п.) як об'єктивно існуючу реальність, не гарячкуючи, не переживаючи почуття приниження, образи або переваги в процесі взаємодії. Саме толерантність, як моральна якість особистості, виступає як активна форма взаємодії, пов'язаної з пошуком того, що об'єднує, а не роз'єднує людей, оскільки при толерантному ставленні людина ставиться до іншого об'єкта саме як до іншого, а не чужого.

Висновки та перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Отже, педагогічна діяльність і спілкування має свої специфічні ознаки, які зумовлюють їх складність. Особливо це стосується молодих викладачів, що не мають відповідної психолого-педагогічної підготовки та достатньо розвинутих комунікативних умінь і навичок. Дослідження проводилося з педагогами-початківцями, які є випускниками технічних вищих навчальних закладів, тому вважаємо, що у подальшому необхідно запровадити підготовку таких викладачів, яка б передбачала ознайомлення з елементами педагогічної майстерності, формування необхідних професійних якостей тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андреева Г.М. Социальная психология: Уч. для высш. уч. заведений / Г.М. Андреева. – М.: Аспект Пресс, 1998. – 376 с.
2. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник / С.У. Гончаренко. – Київ: Либідь, 1997. – 376 с.
3. Гриньова В.М. Формування педагогічної культури майбутнього вчителя (теоретичний та методичний аспекти): автореф. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія та методика навчання» / В.М. Гриньова. – Харків, 2001. – 45 с.
4. Психологічний словник / Під ред. В. Войтко. – Київ.: «Вища школа», 1982. – 216 с.
5. І.А. Зязюна, Л.В. Крамущенко, І.Ф. Кривонос та ін. Педагогічна майстерність: Підручник / За ред. І.А. Зязюна. – К.: СПД Богданова А.М., 2008. – 376 с.
6. Словарь по этике / Под ред. А.А. Гусейнова и И.С. Кона. – М.: Политиздат, 1989. – 447 с.
7. Тонков Е.Е. Теоретические основы педагогического управления организационными конфликтами (на материале правоохранительной деятельности): автореф. на соискание науч. степени докт.пед.наук: спец. 13.00.01 «Общая педагогика» / Е.Е. Тонков – Белгород, 2000. – 39 с.